

Gémeskút a folyónál

Peking felé vezető útján figyelte meg Cholnoky ezt a vízemelő szerkezetet. „A folyóból gémes kuttal emeli fel a vizet és tölti egy gyékénnyel beterített vályúba, amelyen át a kert alá folyik, ahol ismét felemelik kézi vödörrel a kerti árokba” – írja naplójában Cholnoky, melyet Kína című kéziratában még kiegészít azzal, hogy: „... a kertész a rajzon látható deszkapallón áll a csatorna fölött és onnan emeli fel vödörrel a vizet a vályogból épített és használatkor gyékényekkel letakart kis medencébe”.

Balra Cholnoky Jenő kínai úti naplója 1897. május 30-ai bejegyzésének egy részlete a 710-es és a 711-es rajzokkal. Jobbra az átrajzolt 711-es rajz, a Kína című kéziratának 264. számú, „Öntöző vizet emelő gémes kút Niu-tan-san vidékén” című ábrája. A naplóban Cholnoky jelzi, hogy a rajz hibás, hiszen a gém felfüggesztése nem esik középre. Ezt az átrajzoláskor javította

kutat ábrázoló rajzát választotta, ezt szánta az I. kötet 40. ábrájának: „Kínában gyakran láttam olyan gémes kutat, mint amilyent a 40. ábra mutat. Kínában ugyanis nem igen akad villás kútágas, bambuszról meg nem lehet csinálni, tehát fa állványt állítanak föl és csak a kútgém és a sudár van bambuszról.”

Cholnoky népszerű előadó volt, és számos ismeretterjesztő

könyv jó tollú írója. Szeretett tárgya, a földrajz tanítását is csak világos magyarázatokat adva tudta elképzelni. „Nem ám az[t] a régmódi lexikális adathalmaz[t] kellene tanítani”, amit „nekünk be kellett magolni” – írja *Utazásaim, élményeim, kalandjaim* című könyve előszavának végén. Ehelyett állandó feleletek sokaságát kellene felajánlani „arra a kérdésre, hogy miért? Páris Franciaország fővárosa. Mi-

ért? A Duna a délnémet- és magyar medencékben folyik keresztül s a Fekete-tengerbe torkol. Miért? A kirgizek sátorban laknak. Miért? A kínai délen rizst, északon gabonát termel. Miért?” Cholnoky ennek a földrajznak művelését tűzte ki élete céljául, s minden tünemény láttán, rögtön fölvetette a kérdést: miért? És hogy miért? Mert ezek „a kérdések és a rájuk adott feleletek adják az igazi földrajz anyagát”.

LEVICZKI ANITA
GEOGRÁFUS, MÚZEUMI ADAT-
TÁROS A MAGYAR FÖLDRAJZI
MÚZEUMBAN
WWW.FOLDRAJZIMUZEUM.HU

A Magyar Földrajzi Múzeum **földRajz** című időszaki kiállításán Cholnoky Jenő kéziratosa kínai úti naplója mellett számos grafikája is megtekinthető, köztük több épület- és településrészlet rajza.

GIPSZ

▷ SZÖVEG ÉS FÉNYKÉP: KUPI LÁSZLÓ

Gyermekkorom egyik kedvenc időöltése volt gipszkristályok után kutatni a felhagyott gánti bauxitkülfejtés agyag-lencséiben. Akkor még nem is sejtettem, hogy e kristályok milyen különlegesek! Néhány évvel később, amikor már itthon is elérhetővé váltak az ultraibolya fényt kibocsátó lámpák, egyszerre új, izgalmas látvány tárult szemem elé. Ezek az esetenként víztiszta gipszek ugyanis csodás, homokóra-rajzolatú fluoreszkálást mutatnak UV-fényben.

A jelenség okát még vizsgálják: egyelőre szerves anyagot tartalmazó zárványok kristálytanilag meghatározott befogódása a legvalószínűbb magyarázat az ún. szektorozás fluoreszcenciára.

Magá a gipsz ($\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$) egyébként nem más, mint kalcium-szulfát, viszont szerkezetében 2 molekula víz is található, mely-

nek elvesztésével (vagyis égetésével) és őrlésével jön létre az a gipsz, amit mi leginkább fehér porként ismerünk az építőiparból. A gipsz felhasználása is elsősorban ebben az iparágban történt – először a bányászatra épülve, ám később a hőerőművek működési melléktermékeként már lényegesen olcsóbb gipsz előállítására nyílt lehetőség.

Kristályai puhák, körömmel karcolhatók (2-es a Mohs-skálán). A monoklín, legröbbször oszlopos, léces, olykor táblás vagy lencseszerű kristályok gyakran alkotnak gömbszerű csoportokat. Kitűnően hasad, törése egyenetlen. Üveg- vagy gyöngyházfényű, általában színtelen, de lehet fehér, söt, szinte bármilyen színű is.

Rostos változata a szelenit vagy szaténpát, tömeges, szobrászati tisztaságú megjelenése pedig az alabástrom. Sivatagban gyakoriak a vöröses színű, ún. sivatagirózsa-változatok. Híresek fecskefark alakú átnövési ikrei is.

A leggyakoribb szulfátásvány. Legnagyobb telepei tengervíz bepárlódásával jöttek létre, gyakran kíséri sótelepeket. A tengervízből

legkorábban kiváló anhidrit víz felvételével ugyancsak gipsszé alakulhat. Megjelenik érctelepek oxidációs zónáiban szulfidok (főként pirit) mállásából is, de vulkáni kigőzölgésekből is kiválhat. Magas szervesanyag-tartalmú, agyagos összetételekben úgyszintén gyakori, a mexikói Chihuahua-ban a közelmúltban olyan barlangra akadtak, melyet többméteres, üvegszerű gipszkristályok béleltek.

A világon mindenütt előforduló, gyakori ásvány: Mexikó világhírű gipszbarlangjai mellett ugyan eltörpülnek hazánk gipszkristályai, de nagyon szép példányai kerültek elő az ország több pontjáról. Felsőpetényben és Alsótelekesen nagy tömegben bányászták, de szén- és bauxittelepek fedőiből (Gánt, Bajna stb.) is ismert. Látványosak a barlangok falán (pl. a Budai-hegység barlangjaiban is) kivált, különleges formák.

KUPI LÁSZLÓ
GEOLOGUS-FOTÓS

[HTTPS://WWW.FACEBOOK.COM /FINEMINERALPHOTOGRAPHY/](https://www.facebook.com/fine mineral photography/)

Gipszkristály látható és UV-fényben Gántról

35x31mm, fotó és gyűjtemény: Kupa László

